

ВІЙСЬКОВІ ТА ЦИВІЛЬНІ ВТРАТИ НАСЕЛЕННЯ ЗАКАРПАТТЯ У РОКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ (ІСТОРИКО-СТАТИСТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ)

Лавер Олександр Георгійович

кандидат фізико-математичних наук, доцент, завідувач кафедри інформатики та фізико-математичних дисциплін,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
E-mail: oleksandr.laver@uzhnu.edu.ua
Scopus Author ID: 57205291987
Researcher ID: G-1589-2019
<http://orcid.org/0000-0001-9493-4119>

Фатула Юрій Михайлович

кандидат медичних наук, доцент; доцент кафедри хірургічних дисциплін,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
E-mail: y.fatula@gmail.com

Лавер Василь Олександрович

кандидат фізико-математичних наук, доцент кафедри інформаційних управляючих систем та технологій,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
E-mail: vasy.laver@uzhnu.edu.ua
Researcher ID: G-5824-2019
<http://orcid.org/0000-0001-6627-2445>

Пропонована публікація присвячена маловивченій, але актуальній темі – встановленню втрат закарпатців у роки Першої світової війни. Актуальність теми дослідження полягає у тому, що на тлі достатньої вивченості цього питання по всіх воюючих державах, на рівні окремих регіонів залишилося ще багато нев'яснених моментів. Ця обставина повною мірою стосується нашого рідного краю – Закарпаття, адже закарпатці брали активну участь у Першій світовій війні у складі армії Австро-Угорщини. Отже, актуальним є питання встановлення військових втрат закарпатців у лавах австро-угорської армії. Під час Першої світової війни Закарпаття, у період 1914 – 1915 років, ще й було регіоном, де проходили активні бойові дії між військами Російської імперії та Австро – Угорщини. Беручи до уваги вказані обставини, важливим є також питання визначення втрат цивільного населення, яке ми розділяємо на: втрати закарпатців, які загинули в роки Першої світової війни від бойових або насильницьких дій з боку армій та держав, які воювали; втрати закарпатців, які загинули внаслідок погіршення умов життя через обставини, пов'язані з Першою світовою війною. Основним результатом пропонованої публікації є встановлення широких та звужених інтервалів втрат закарпатців у роки Першої світової війни. Широкий інтервал втрат загинлих військових та цивільних закарпатців визначається у межах 40 702 – 64 679 чоловік. Звужений інтервал – у межах 44 643 – 55 564 загинлих. Середня цифра втрат становить 48 930 чоловік, з них 17 594 (35,96%) – це військові втрати, решта, 31 336 (64,04%), – втрати цивільного населення Закарпаття. Результати, одержані у даній публікації, можуть бути уточнені шляхом подальших досліджень.

***Ключові слова:** Перша світова війна, австро-угорська армія, військові втрати закарпатців, втрати цивільного населення Закарпаття.*

Постановка проблеми. Перша світова війна завершилася понад 102 роки тому, але в її історії все одно залишається ще багато «білих плям». Якщо вести мову про історію рідного краю, то чи не найбільшою недослідженою проблемою є питання визначення військових втрат жителів сучасного Закарпаття в лавах австро-угорської армії у роки Першої світової війни. Не менш важливим є питання визначення втрат мирного населення краю, яке потерпало як від перебування в зоні військових дій, так і від різкого погіршення соціально – економічної ситуації, пов'язаної з війною.

З огляду на сказане вище, тема дослідження є новою й актуальною, і, без сумніву, має не тільки

великий науковий, але й суспільний інтерес. Результати, одержані у пропонованій публікації, можуть бути уточнені шляхом подальших досліджень.

Мета дослідження: на підставі відомих історіографічних матеріалів, використовуючи науково обґрунтовані математичні розрахунки, встановити найбільш ймовірні можливі військові та цивільні втрати населення Закарпаття у роки Першої світової війни.

Завдання публікації:

1) Перевірити достовірність військових втрат закарпатців, одержаних у попередніх дослідженнях.

2) Визначити цивільні втрати населення Закарпаття у результаті бойових або насильницьких дій з боку воюючих армій та держав.

3) Визначити втрати закарпатців, які загинули внаслідок погіршення умов життя через обставини, пов'язані з Першою світовою війною.

Особиста мотивація авторів. Дід Олександра Лавера та прадід Василя Лавера – Михайло Лавер, – уродженець с. Зняцьово Мукачівського району, служив угорським гонведом. Наприкінці листопада 1914 р. під час боїв за словацьке місто Гуменне потрапив до російського полону, який відбував у містах Новосибірськ і Ярославль. Повернувся з полону додому наприкінці 1917 р.

Прадід Юрія Фатули – Антал (Томаш) Фатула, уродженець с. Вовкове Ужгородського району, був мобілізований на початку війни і воював у 66-му Унгарському піхотному полку австро-угорської армії. З 1914 р. офіційно вважався зниклим безвісти. Судовим рішенням від 31 грудня 1918 р. був визнаний померлим, на підставі чого його вдова (мати трьох дітей) отримувала пенсію від Чехословацької держави [ДАЗО, ф. 37, оп. 2, спр. 459, арк. 67]. Точні обставини загибелі досі не відомі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Тематика людських втрат у роки Першої світової війни завжди була у полі зору дослідників. Насамперед, з цього приводу відмітимо фундаментальну монографію Б. Ц. Урланіса [Урланіс, 1999], у якій були детально проаналізовані військові втрати ворогуючих сторін під час цієї війни. Згадувана монографія послужила своєрідним фундаментом для монографій [Эрлихман, 2004] і [Лавер, 2002], які побачили світ на початку третього 3 тисячоліття, і у яких були проаналізовані не тільки військові, але й цивільні втрати населення ворогуючих сторін. У монографії [Лавер, 2018] нами були введені поняття нижньої, середньої та верхньої оцінки втрат, тобто розмаху втрат, з метою виведення найбільш достовірних оцінок людських втрат у роки Першої світової війни. Причому цей аналіз робився як для військових, так і для цивільних втрат держав – учасниць цієї війни.

В угорській науковій статті [Suslik, 2013, о. 56] наведена кількість загиблих у Першій світовій війні закарпатських українців (10 390 чол.) з чотирьох угорських комітатів (Берег, Мараморощ, Угоча, Унг), більша частина території яких після завершення війни ввійшла до складу Підкарпатської Русі (тодішнього Закарпаття).

Першим українським науковим дослідженням, в якому наводяться достовірні цифри військових втрат закарпатців, стала книга одного із співавторів даної статті – Юрія Фатули «Неси мамці жалість мою...». Закарпатці у Першій світовій війні [Фатула, 2018]. На підставі опрацювання 180 тисяч карточок полеглих вояків австро-угорської армії (1914 – 1918 рр.) з чеського військового державного архіву (м. Прага) [Vojenský ústřední archiv] автором було встановлено близько 4 тисяч полеглих воїнів, мобілізованих з території нинішнього Закарпаття (повні дані про 1516

з них наведені у мартиролозі книги) [Фатула, 2018, с. 173–335]. У 2019 р. побачило світ науково-довідкове видання [Загиблі та поранені герої, 2019], за редактуванням Юрія Чотарі (угорською мовою), де містяться персоналії багатьох закарпатців – учасників Першої світової війни, включаючи Антала Фатулу.

У 2019 р. на базі опублікованих вище джерел вийшла публікація [Лавер О., Фатула Ю., Лавер К., 2019], у якій уперше була зроблена спроба оцінити загальні військові втрати закарпатців у лавах австро-угорської армії в роки Першої світової війни. На підставі введеного поняття розмаху військових втрат широкий інтервал коливається в межах 9 775 – 33 204 загиблих австро-угорських вояків, мобілізованих з території нинішнього Закарпаття. Звужений інтервал дає оцінку 13 596 – 17 594 – 23 889 чоловік [Лавер О., Фатула Ю., Лавер К., 2019, с. 77], хоча, на думку авторів, реальні втрати, вірогідніше, коливаються у вимірі 17 500 – 18 000 загиблих вояків-закарпатців.

Виклад основного матеріалу. Достовірність проведених нами підрахунків військових втрат закарпатців можемо перевірити за наведеною вище роботою [Suslik, 2013, о. 56]. **По – перше**, зауважимо, що цифра 10 390 загиблих військових українців Закарпаття потрапляє у виведений нами широкий інтервал втрат 9775 – 33 204 чоловік. **По – друге**, ми обчислювали втрати військовослужбовців – уродженців Закарпаття незалежно від їх національності або віросповідання. У зв'язку з цим нагадаємо, що згідно з публікацією [Копчак, 1977, с. 68], відсоток українців серед населення Закарпаття у 1910 році становив 56,2%, і 62% – у 1921 р. Наведена відмінність у відсотках пояснюється тим, що після укладення Тріанонського мирного договору почалася масова еміграція угорців з відторгнутих територій до Угорщини. Згідно з останніми підрахунками за перші два роки після Тріанону до Угорщини виїхало 400 000 угорців, у тому числі більше третини, а це понад 133 000 чоловік, – з Чехословаччини [Зейдлер, 2019]. **По – третє**, якщо скласти співвідношення пропорції, вважаючи, що 10 390 чоловік – це 56,2%, то тоді число загиблих військових – уродженців Закарпаття можемо оцінити цифрою 18 488 чоловік. Аналогічним чином, відштовхуючись від цифри 62%, число загиблих уродженців Закарпаття можемо оцінити у 16 758 чоловік. Тобто, можливий інтервал військових втрат закарпатців, згідно з роботою [Suslik, 2013, о. 56] коливається у межах 16 758 – 18 488 загиблих. **По – четверте**, порівнюючи звужений інтервал 13 596 – 17 594 – 23 889 загиблих, з інтервалом 16 758 – 18 488 загиблих, приходимо до висновку, що наша оцінка найбільш ймовірних військових втрат закарпатців у 17 500 – 18 000 чоловік має під собою серйозні підстави. Тепер перейдемо до визначення цивільних втрат закарпатського населення.

Військові та цивільні втрати Австро-Угорщини на підставі загальноновизнаних наукових джерел представлені у таблиці 1. [Лавер, 2018, с. 642]:

Таблиця 1.
Людські втрати Австро – Угорщини у Першій світовій війні.

Види втрат	Нижня оцінка	Середня оцінка	Верхня оцінка
Військові втрати	850 000	1 100 000	1 494 200
Цивільні втрати	347 000	587 000	587 000
Усього загинуло	1 197 000	1 687 000	2 081 200

Виникає питання, якою могла бути кількість загиблих мирних жителів – закарпатців серед цих цифр? Одрозуміємо, що втрати мирних жителів під час війни можна умовно розділити на дві групи:

1) Мирні жителі, які загинули внаслідок бойових чи насильницьких дій з боку армій та держав, що воювали.

Уже наприкінці вересня 1914 р. російським військам удалося захопити всі перевали Головного Карпатського хребта та вступити на територію Угорського королівства, до якого в той час входило Закарпаття. З боку Яблунецького перевалу були захоплені: Ясіня, Рахів, Великий Бичків та Мараморош – Сігет (нині м. Сігету-Мармаціей; рум. Sighetu Marmației в Румунії). Через Ужоцький перевал російська армія дійшла до с. Ставне Великоберезнянського району, через Верецький – до залізничної станції Занька за Волівцем, через Торунський – до околиць Волового (нині – Міжгір'я). Але вже на початку жовтня 1914 р. австро-угорські війська почали загальний контрнаступ, відвоювавши поступово всі перевали: спочатку Ужоцький (5 жовтня) і останнім – Яблунецький (21 жовтня). Таким чином, протягом цього нетривалого періоду третина території нинішнього Закарпаття (весь Рахівський, частини Тячівського, Міжгірського, Воловецького, Великоберезнянського районів) були окуповані російськими військами.

21 жовтня російська армія знову переходить у наступ і в середині листопада вдруге оволодіває всіма перевалами, просуваючись через Ужоцький, Верецький і Торунський вглиб території Закарпаття. У грудні на південних схилах Карпатського хребта утворюється суцільна лінія фронту по лінії Кострино – Підполоззя – Волівець – Лази. Бої набувають позиційного характеру. Внаслідок другого російського наступу захоплено виявилася уже менша територія, але на більш тривалий період. Лише в травні 1915 р. після прориву російського фронту в районі Горлице (Польща) німецькими та австро-угорськими військами російська армія відступила у Галичину, залишивши територію Закарпаття.

Вдруге фронт наблизився до нашого краю у серпні 1916 р. під час Брусиловського наступу. Але на цей раз бойові дії відбувалися лише у гірських масивах навколо Яблунецького і перевалу Пантір. Просунулися вглиб Закарпаття росіянам вже не вдалося [Honl, 1935, s. 4–6], [Dostál, 1936, s. 84, 168].

Характеризуючи бойові події Першої світової війни на теренах сучасного Закарпаття, слід зазначити, що вони, як правило, велися за межами

населених пунктів і тому більшість захоплених сіл не зазнали великих руйнувань і, відповідно, загибелі великої кількості цивільних мешканців. Разом з тим, у деяких селах (Ужок, Ясіня, Торунь та інших) мали місце значні руйнування внаслідок артобстрілів та перебування російських військ. Слід також констатувати, що факти мародерства російської армії, особливо при відступі, носили розповсюджений характер, водночас фактів свідомого масового фізичного насильства над цивільним населенням не спостерігалося. Достеменно встановити кількість загиблих внаслідок бойових дій цивільних мешканців Закарпаття дуже складно (майже неможливо). Але, враховуючи викладене вище, їх можна наближено оцінити у межах декількох десятків загиблих (до 100 чоловік).

Не можна обійти увагою і такий драматичний факт нашої регіональної історії як переслідування австро-угорською владою місцевих мешканців, яких, у більшості випадків, безпідставно підозрювали у симпатіях до російської армії і вважали внутрішньою «п'ятою колоною». Наш край оминула трагедія Талергофу – концентраційного табору, в який з вересня 1914 ро. і по травень 1917 р. було ув'язнено 14 000 селян, священників та освітян з Галичини й Буковини (2000 з них померли) [Страница пам'яті]. Але на початку війни і на території Закарпаття діяли військово-польові суди, які засуджували цивільних осіб до страти та різних термінів ув'язнення за мінімальною підозрою у зраді. Об'єктивних наукових досліджень цієї сумної проблеми, в яких були б наведені конкретні цифри, втрат немає. Оцінити приблизні масштаби цих цивільних втрат можливо хіба що за одиничними літературними джерелами (спогадами, мемуарами). Так, Степан Ключурак (президент Гуцульської республіки, військово-політичний діяч Карпатської України) у своїй книзі спогадів «До волі», описує як очевидець найбільш трагічний в історії тодішнього Закарпаття факт військово-адміністративного свавілля в Ясінях 26–27 жовтня 1914 р. Тоді було прилюдно страчено 5 цивільних осіб, а декілька десятків засуджено до ув'язнення. 18 жовтня подібна трагедія мала місце у Великому Бичкові (3 страчених) [Ключурак, 2009, с. 67–70].

Таким чином є підстави вважати, що втрати цивільного населення внаслідок описаних вище дій не були дуже значними і їх можна приблизно оцінити в межах 150–300 загиблих.

2) Мирні жителі, які померли внаслідок різкого погіршення умов життя як наслідок стану війни, у якому перебувала їхня держава.

До основних причин зростання смертності серед закарпатців слід віднести збільшення кількості так званих «соціальних» хвороб, у першу чергу інфекційних, а також хронічне недоїдання з елементами голоду, відсутність медико-соціальної допомоги. Епідеміологічна ситуація у нашому краї і у довоєнний період була напруженою, особливо у гірських районах. Війна різко загострила це положення, погіршуючи його з кожним воєнним роком. Туберкульоз, тиф, скарлатина, дифтерія, кір, дизентерія, холера, забрали тисячі людських життів.

У 1918 р. не оминула наш край і епідемія «іспанського грипу» (іспанки), смертність від якої перевищила цей показник від усіх інших хвороб разом взятих [Турак, 2016, с. 259–268].

Додамо, що війна ворогуючими державами велася з повним напруженням усіх сил, причому у країнах Німецького блоку це напруження було навіть більшим, ніж у держав Антанти, про що свідчить таблиця 2, складена на основі джерела [Урланис, 1999, с. 391–392].

Таблиця 2.

Кількість населення, мобілізованих чоловіків та їх частка серед чоловіків 15 – 49 років серед країн – учасниць Першої світової війни.

Країна	Населення (млн. чол.)	Кількість мобілізованих чоловіків у віці 15-49 років	Відсоток від загальної кількості чоловіків у державі віком 15-49 років (у %)
Сербія і Чорногорія	4,9	750 000	61,22
Франція	39,6	7 891 000	79,06
Велика Британія	46,1	5 704 000	49,43
Румунія	7,6	1 000 000	52,63
Італія	35,9	5 615 000	72,29
Росія	167,0	15 798 000	39,42
Греція	4,9	353 000	28,59
Німеччина	67,8	13 200 000	80,9
Австро-Угорщина	58,6	9 000 000	73,92
Болгарія	4,7	400 000	36,36
Туреччина	21,7	2 998 000	55,26

Таблиця 2 наочно показує, що за рівнем напруженості сил Австро-Угорщина посідала третє місце (73,92% мобілізованих чоловіків віком 15–49 років), поступаючись за цим показником тільки Німеччині та Франції. До цього слід додати, що для військових потреб реквізувалися також худоба,

гузовий транспорт, автомобілі, тощо, що ще більше погіршувало рівень життя людей воюючих держав.

Стосовно Закарпаття відомими є наступні коефіцієнти народжуваності та смертності на 1000 чоловік по окремих роках [Копчак, 1977, с. 96, 119]

Таблиця 3.

Коефіцієнти народжуваності та смертності на Закарпатті на 1 000 чоловік.

Рік	1913	1914	1915	1916	1917	1918
Коефіцієнт народжуваності	39,5	37,8	28,0	22,9	19,8	18,7
Коефіцієнт смертності	23,7	24,8	29,9	21,4	20,4	28,8
Різниця	15,8	13,0	-1,5	1,5	-0,6	-10,1
Кількість смертей на 100 народжених	60	66	107	94	103	154

Математичні розрахунки коефіцієнтів народжуваності та смертності дозволяють достовірно встановити співвідношення цих показників у абсолютних цифрах. Згідно з проведеними підрахунками, у передвоєнний 1913 р. на Закарпатті на 100 народжень припадало 60 смертей. Іншими словами, навіть у мирні часи, тодішнє життя закарпатців було досить напруженим. Після початку війни, коли було мобілізовано близько 74% працездатних чоловіків (див. вище) та значну частину худоби і гужового транспорту, життя мирних жителів стало ще важчим. Тим хто залишився вдома було дуже важко проводити сільськогосподарські роботи, забезпечувати господарства на зиму дровами та проводити інші види необхідних для життя й

побуту робіт. Як наслідок (див. Таблицю 3), населення почало вимирати: протягом 1915, 1917 та 1918 рр. смертність на Закарпатті перевищувала народжуваність, досягнувши у 1918 р. критичної позначки -10,1 (або 154 смерті на 100 народжених).

У попередній роботі [Лавер О., Фатула Ю., Лавер К., 2019, с. 75] нами було зроблено перерахунок кількості населення 4-х комітетів – Березького, Ужгородського, Унгорського та Марамороського, з більшої частини територій яких у 1919 р. була утворена Підкарпатська Русь. Виявилось, що у 1913 р. майбутніх закарпатців, серед населення згадуваних комітетів могло бути або 602 785, або 612 099 чоловік. Підставивши у Таблицю 3 першу з наведених вище цифр і провівши необхідні обчислення, приходимо до Таблиці 4.

Таблиця 4.

Динаміка чисельності населення Закарпаття в роки Першої світової війни.

Рік	1913	1914	1915	1916	1917	1918	Загалом
Кількість населення	602 785	612 309	620 269	619 338	620 266	619 894	1324
Народилося	23 810	23 145	17 367	14 182	12 281	11 592	78 567
Померло	14 286	15 185	18 298	13 254	12 653	17 853	77 243
Загалом	9 524	7 960	-931	928	-372	-6 261	1324

Приріст населення Закарпаття за роки війни, як випливає з наведеної вище таблиці, склав 1.324 чоловік. У цьому легко переконатися, віднявши від числа закарпатців, які народилися за згаданий проміжок часу кількість тих, хто помер за цей самий період. Указану величину можна одержати іншим чином, а саме – віднявши цифру 613 333 закарпатців на початок 1919 року від кількості закарпатців, які проживали у краї на початок 1914 р.

Згідно з даними таблиці число померлих цивільних закарпатців у роки Першої світової війни становило 77 243 чол. І тут потрібно згадати, що у передвоєнному 1913 р. на 100 народжень на теренах нашого краю припадало 60 смертей, що у підсумку дає нам цифру 46 346 закарпатців, які б могли померти, якщо б у нашому краї не було війни. Але насправді місєєвих мешканців померло 77 243 чол.! Тому, якщо порівняти наведені дані, то впливає, що число закарпатців, які померли внаслідок різкого погіршення умов життя у роки Першої світової війни, становить 30 897 чол.

У 1918 р., переважно від епідемії «іспанки», на Закарпатті, як це випливає з наведеної вище таблиці, померло 17 853 чол. Причому у нас немає можливості відокремити кількість загиблих конкретно від даної хвороби та тих, хто помер за інших обставин. За останніми даними [Даулінг, 2020], від епідемії «іспанки» усього загинуло 50 млн. – 100 млн. чоловік, що склало 2,7% – 5,3% тодішнього населення Земної кулі. Перенос наведених відсотків на цифру 619 894 жителів Закарпаття у 1918 р., дає нам розмах втрат 16 737 – 32 854 чол., які могли загинути від епідемії «іспанки» у нашому краї. Цифра 17 853 закарпатців, які померли у 1918 р., потрапляє у наведений вище інтервал втрат, що, у свою чергу, підтверджує коректність проведених нами обчислень.

Якщо відштовхуватись від цифри 612 099 закарпатців у 1913 р., то за допомогою таблиці 3 приходимо до наступних результатів.

Таблиця 5.

Динаміка населення Закарпаття в роки Першої світової війни.

Види втрат	Нижня оцінка втрат	Середня оцінка втрат	Верхня оцінка втрат
Військові втрати	13 596	17 594	23 889
Втрати мирного населення від бойових і насильницьких дій	150	200	300
Втрати мирного населення від погіршення умов життя	30 897	31 136	31 375
Загалом	44 643	48 930	55 564

Таблиця 6.

Розмах військових та цивільних втрат закарпатців у роки Першої світової війни.

Рік	1913	1914	1915	1916	1917	1918	Загалом
Кількість населення	612 099	621 770	629 853	628 908	629 851	629 473	1 345
Народилося	24 178	23 503	17 636	14 402	12 471	11 771	79 783
Померло	14 507	15 420	18 581	13 459	12 849	18 129	78 438
Загалом	9671	8083	-945	943	-378	-6358	1345

Користуючись, як і в попередньому випадку, аналогічними міркуваннями, одержуємо, що приріст населення Закарпаття за роки війни склав 1345 чол. Причому, з 78 438 померлих закарпатців – 47 063 могли померти, якби на території краю не було військових дій. У той же час, 31 375 наших земляків померло внаслідок погіршення умов життя за роки війни.

Підводячи підсумок, бачимо, що втрати цивільного закарпатського населення у роки Першої світової війни внаслідок погіршення умов життя,

коливаються у межах 30 897 – 31 375 померлих. У якості середньої цифри втрат можна взяти цифру 31 136 чол., яка є середнім арифметичним значенням наведених вище двох цифр.

Таким чином, втрати мирного населення Закарпаття у результаті бойових та насильницьких дій становили 150–200–300 загиблих, а внаслідок погіршення умов життя померло, відповідно, 30 897–31 136–31 375 наших земляків.

Порівняння інтервалів цивільних і військових втрат жителів теперішнього Закарпаття приводить до

наступних висновків. Широкий інтервал військових втрат за нашими обчисленнями становив 9 775–33 204 загиблих. З урахуванням втрат мирного населення широкий інтервал збільшується до 40 702–64 679 загиблих. Звужений інтервал військових втрат дає оцінку 13 596–17 594–23 889 загиблих. Виведені такими розрахунками дані військових та цивільних

втрат закарпатців на звуженому інтервалі подаємо підсумковою таблицею.

Таким чином, звужений інтервал можливих втрат закарпатців становить 44 643 – 55 564 чоловік, з середньою цифрою 48 930 загиблих, з яких 17 594 загиблих (35,96%), становлять військові втрати, а 31 336 (64,04%) – втрати мирного населення. Графічно це можна зобразити так.

Рис. 1. Розмах можливих втрат закарпатців у Першій світовій війні.

Висновки.

1. На підставі статистичних даних та науково обґрунтованих математичних розрахунків нами встановлено широкий та звужений інтервали можливих військових та цивільних втрат закарпатців у роки Першої світової війни. Середня цифра втрат становить 48 930 загиблих, з них 17 594 (35,96%) – військові втрати, решта 31 336 (64,04%) – втрати мирного населення.

2. Уточнити результати нашої роботи може дослідження метричних книг усіх населених пунктів сучасного Закарпаття або військових архівів Австро-

Угорщини, які знаходяться зараз на територіях держав, що виникли внаслідок розпаду «клатикової» імперії. Проте ця робота дуже трудомістка і, за нашими прогнозами, інтервал можливих втрат у разі її проведення значно не зміниться.

3. Перша світова війна стала драматичною сторінкою в історії Закарпаття. За масштабами людських і матеріальних втрат, нарівні з Другою світовою війною, її можна обґрунтовано вважати однією з головних трагедій ХХ сторіччя в нашій регіональній історії.

Список використаної літератури

- Dostál, Jaroslav, 1936. *Podkarpatská Rus*. Knížnice Klubu československých turistů, Praha, 280 s.
- Honl, Ivan, 1935. *Užocký prusmyk (Památky na boje 1914–1915). Průvodce po bojištitích a vojenských památkostech československé republiky, Praha*, 14 s.
- Suslik, Adam, 2013. *Az Osztrák-Magyar Monarchia ruten katonasága az első világháború időszakában (statisztikai elemzés), Valtozo vilag – valtozo kozossegek a Karpat-medenceben*. Szerk. Fedinecz Csilla és Szotak Szilvia, Budapest, old. 40–60.
- Vojenský ústřední archiv (Praha). Kartotéka padlých v 1. světové válce. [Online]. Доступно: <http://www.vuapraha.cz/node/69> (дата звернення: 29.03.2020).
- Даулінг, Стивен, 2020. Коронавірус: уроки «іспанки» для тих, хто сьогодні бореться з розповсюдженням Covid –19, *ББС*, 7.03. [Online]. Доступно: <https://www.bbc.com/russian/vert-fut-51723306> (дата звернення: 14.04.2020).
- Державний архів Закарпатської області, ф. 37, оп. 2, спр. 459, арк. 67.
- Загиблі та поранені герої Великої війни*, 2019. Науково-довідкове видання Науково-дослідного центру ім. Тиводора Легоцькі при Закарпатському угорському інституті ім. Ференца Ракоці ІІ. Публікація, редактування та переклад архівних матеріалів з російської та української мов на угорську: Юрій Чотарі, Ужгород: «РІК-У», 632 с. (угорською мовою).
- Зейдлер, М., 2019. Трианонський мирний договір 1920 г. Взгляд современной венгерской историографии, *Историческая экспертиза*, № 2, с. 133–157. [Online]. Доступно: <https://istorex.ru/page/zeydler> (дата звернення: 29.03.2020).
- Клочурак, С., 2009. *До волі: Спомини*, передмова М. Мушинки, Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 184 с.
- Копчак, В. П., Копчак, С. И., 1977. *Население Закарпатья за 100 лет. Статистико-демографическое исследование*, Львов: Изд-во «Вища школа», 198 с.
- Лавер О. Г., 2002. *Війни та народонаселення країн світу в ХХ столітті. Статистичне дослідження*. Наукова монографія, Ужгород: Госпрозрахунковий редакційно-видавничий відділ управління у справах преси та інформації, 304 с.
- Лавер О. Г., 2018. *Війни та народонаселення країн світу у ХХ – ХХІ століттях (1900 – 2016 рр.): монографія* / вид. 2-ге, допов., Ужгород: «РІК-У», 760 с. [Online]. Доступно: <https://dspace.uznu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/23862/1/> (дата звернення: 29.03.2020).
- Лавер О. Г., Фатула Ю. М., Лавер К. О., 2019. Про можливі військові втрати Закарпаття у Першій світовій війні, *Науковий вісник Ужгородського університету*, серія: Медицина, Ужгород: Вид-во Ужну «Говерла», випуск 2(60), с. 72–77.
- Страница памяти жертв Талергофа и военного террора во время Первой мировой войны в Галичине, [Online]. Доступно: <http://www.talergof.org.ua> (дата звернення: 29.03.2020).
- Турак, Й. А., 2016. *Документальна історія лікарні імені Андрія Новака в Ужгороді (з найдавніших часів до наших днів): у 3 т., т. 1 / Розвиток та діяльність лікарні під керівництвом Андрія Новака (1874 – 1928) / Турак Й. А., Яцина Ю. Ю.*, Ужгород: ТДВ «Патент», 624 с.
- Урланис, Б. Ц., 1998. *История военных потерь*, Москва-Санкт-Петербург: ПОЛИГОН АСТ, 558 с.
- Фатула, Ю. М., 2018. *«Неси мамці жалість мою...»*. *Закарпатці у Першій світовій війні*, Ужгород: ТДВ «Патент», 352 с.
- Эрлихман В. В., 2004. *Потери народонаселения в ХХ веке*. Справочник, Москва: Русская панорама, 175 с.

References

- Dostál, Jaroslav, 1936. *Podkarpatská Rus*. Knižnice Klubu československých turistů. Praha, 280 s. (in Czech).
- Honl, Ivan, 1935. *Užocký prusmyk (Památky na boje 1914 – 1915). Průvodce po bojištích a vojenských památkostech československé Republiky*, Praha, 14 s. (in Czech).
- Suslik, Adam, 2013. Az Osztrak-Magyar Monarchia ruten katonasága az első világháború időszakában (statistikai elemzés), *Valtozo vilag - valtozo kozossegek a Karpat-medenceben. Szerk. Fedinecz Csilla és Szotak Szilvia*, Budapest, old. 40– 60. (in Hungarian).
- Vojenský ústřední archiv (Praha). Kartotéka padlých v 1. světové válce. [Online]. Dostupno: <http://www.vuapraha.cz/node/69> (data zvernenya: 29.03.2020). (in Czech).
- Dauling, Stiven, 2020. Koronavirus: uroki «ispanki» dlja teh, kto segodnja boretsja s rasprostraneniem Covid – 19. [Coronavirus: lessons of the «Spanish flu» for those, who fight Covid – 19 today.], *BBC*, 7.03. <https://www.bbc.com/russian/vert-fut-51723306> (data zvernenya: 29.03.2020). (in Russian).
- Derzhavnyj arkhiv Zakarpatskoj oblasti [State archives of Transcarpathia region], f. 37, op. 2, spr. 459, ark. 67. (in Ukrainian).
- Zagibli ta poraneni heroj Velikoi vijni*, 2019 Naukovo-dovidkove vidannja Naukovo-doslidnogo centru im. Tivodora Legoc'ki pri Zakarpats'komu ugors'komu instituti im. Ferenc Rakoci II [The deceased and wounded heroes of the Great War. Scientific-reference edition of the Scientific Research Center. Tivodor Legotsky at the Transcarpathian Hungarian Institute. Ferenc Rakotsi II], /Publikacija, redaguvannja ta pereklad arhivnih materialiv z rosij's'koi ta ukrajin's'koi mov na ugors'ku: Jurij Chotari, Uzhgorod: TOV «RIK – U», 632 s. (in Hungarian).
- Zeidler, M., 2019. Trianonskij mirnij dogovor 1920 g. Vzgljad sovremennoj vengerskoj istoriografii [Zaidler M. Trianon Peace Treaty 1920. View of modern Hungarian historiography], *Istoricheskaya ekspertiza*, № 2, s. 133–157. [Online]. Dostupno: <https://istorex.ru/page/zeidler> (data zvernenya: 29.03.2020). (in Russian).
- Klochurak, S., 2009. *Do voli: Spomini* [Towards freedom. Memories.], peredmova M. Mushinki, Uzhgorod: Poligrafcentr «Lira», 184 s. (in Ukrainian).
- Kopchak, V. P., Kopchak, S. I., 1977. *Naselenie Zakarpat'ja za 100 let. Statistiko – demograficheskoe issledovanie* [Transcarpathian population in 100 years. Statistical demographic study.], L'vov: Izd-vo «Vishcha shkola», 198 s. (in Russian).
- Laver, O. G., 2002. *Vijni ta narodonaselennja krajin svitu v XX stolitti. Statistichne doslidzhennja. Naukova monografija* [Wars and Populations of the World in the Twentieth Century. Statistical study. Scientific monograph], Uzhgorod: Gosprozrahunkovij redakcijnno-vidavnicnij viddil upravlinnja u spravah presi ta informacii, 304 s. (in Ukrainian).
- Laver, O. G., 2018. *Vijni ta narodonaselennja krajin svitu u XX – XXI stolittjah (1900 – 2016 rr.): monografija / vid. 2–ge, dopov.* [Wars and population of the Countries of the World in the XX – XXI Centuries (1900 – 2016): monograph / 2nd edition], Uzhgorod: «RIK – U», 760 s. [Online]. Dostupno: <https://dspace.uznu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/23862/1/>. (in Ukrainian).
- Laver, O. G., Fatula, Ju. M., Laver, K. O., 2019. Pro mozhlivi vijs'kovi vtrati Zakarpattja u Pershij svitovij vijni. [On the possible military loss of Transcarpathia during the World War I], *Naukovij visnik Uzhgorods'kogo universitetu, serija: Medicina*, Uzhhorod: Vid-vo «Goverla», vipusk 2(60), s. 72–77 (in Ukrainian).
- Stranica pamjati zhertv Talergofa i voennogo terrora vo vremja Pervoj mirovoj vojny v Galichine [A page on the memory of the victims of Tellerhof and the military terror during World War I in Galicia], [Online]. Dostupno: <http://www.talergof.org.ua> (data zvernenya: 29.03.2020). (in Russian).
- Turak, J.A., 2016. *Dokumental'na istorija likarni imeni Andrija Novaka v Uzhgorodi (z najdavnishih chasiv do nashih dniv): u 3 t., t. 1 / Rozvitok ta dijalnist' likarni pid kerivnictwom Andrija Novaka (1874 – 1928)* [Documentary history of the Andriy Novak hospital in Uzhgorod (from ancient times to the present): in 3 vol., t. 1 / Development and operation of the hospital under the leadership of Andriy Novak (1874 – 1928)], / Turak J. A., Jacina Ju. Ju., Uzhgorod: TDV «Patent», 624 s. (in Ukrainian).
- Urlanis, B. C., 1998. *Istorija voennyh poter'* [The history of war casualties], Moskva – Sankt-Peterburg: POLIGON AST, 558 c. (in Russian).
- Fatula, Ju. M., 2018. «Nesi mamci zhalist' moju...». *Zakarpatsci u Pershij svitovij vijni* [«Bring my sorrow to my mother...». Transcarpathians in the World War I], Uzhgorod: TDV «Patent», 352 s. (in Ukrainian).
- Erlihman, V. V., 2004. *Poteri narodonaselenija v XX veke. Spravochnik* [Population losses in the twentieth century. Reference book.], Moskva: Russkaja panorama, 175 c. (in Russian).

SUMMARY

TRANSCARPATHIAN MILITARY AND CIVILIAN LOSSES DURING THE FIRST WORLD WAR (HISTORICAL AND STATISTICAL RESEARCH)

Oleksandr Laver

Candidat of Physical and Mathematical Sciences, Docent; Professor, Head of the Department of Computer Science, Physical and Mathematical Sciences, SHEE «Uzhhorod National University»

Yurij Fatula

Candidat of Medical Sciences, Docent; Department of Surgical disciplines, SHEE «Uzhhorod National University»

Vasyl Laver

Candidat of Physical and Mathematical Sciences, Docent of the Department of Informative and Operating Systems and Technologies, SHEE «Uzhhorod National University»

The proposed publication is devoted to the poorly researched but relevant topic – the establishment of losses of the Carpathian region during the First World War. The relevance of the topic of the proposed study is that despite the fact that the issue of human losses during the First World War at the level of belligerent states, as of today, has been studied more or less fully, there is still much unclear at the level of individual regions of belligerent states, moments. This fact fully concerns our native land – Transcarpathia, as Transcarpathians took an active part in the First World War within the Austro-Hungarian army. In view of this fact, the question of establishing losses of the Transcarpathians in the part of the Austro-Hungarian army is topical. Equally relevant is the question of the reliability the resulting loss estimates, what we deduced in the proposed publication, estimates of losses of the Carpathians compared with results of other researchers. During the First World War, Transcarpathia, from 1914 to 1915, was also a region where active fighting took place between the Russian Empire and Austria-Hungary. Due to these circumstances, it is also important to determine the losses of civilian population of Transcarpathia. The losses of the civilian population of Transcarpathia in the proposed publication are divided into two parts: 1) the loss of the Transcarpathians, who died in the First World War as a result of hostilities or the terror of power regimes or occupation forces; 2) the loss of the Transcarpathians, who died as a result of the deterioration of living conditions due to circumstances related to the First World War. The main result of the proposed publication is the establishment of wide and narrow intervals of losses of the Transcarpathian region during the First World War. A wide range of casualties and civilians is estimated at 40 702–64 679 people. Narrowed interval – within 44 643–55 564 casualties. The average number of casualties is 48 930 people, of which 17 594 (35.96%) are military casualties of the Transcarpathian region, the remaining 31 336 (64.04%) are civilian casualties of Transcarpathia. The results obtained in the proposed publication can be refined by further research.

Keywords: First World War, Austro-Hungarian army, Transcarpathian military casualties, Transcarpathian civilian casualties.

ІЛЮСТРАЦІЇ

2

Рис. 2. Дід Михайло Лавер. Село Зняцьово, 30 – ті роки ХХ ст.

3

Рис. 3. Дід Михайло Лавер справа у чорній шапці у російському полоні. Місто Ярославль, орієнтовно 1916 – 1917 рр.

4

Рис. 4. Дзвін у діючій греко-католицькій церкві Різдва Пресвятої Богородиці (1847 р.) у с. Вовкове Ужгородського району Закарпатської області, відлитий 1924 р. за кошти сільської громади у пам'ять односельців, полеглих у Першій світовій війні.